

ANADOLUDA HIZIR GELENEĞİ VE HİDİRELLEZ (1) TÖRENLERİNE
DAİR BİR İNCELEME

Yazan

Kemal GUNGÖR

Maarif Vekaleti Etnografi

İslam mitolojisinde önemli bir yer tutan Hızır, Türk ve eski bir Türk yurdu olan Anadolu mitolojisi bakımından da büyük bir önemi taşımaktadır. Bununla beraber Hızır'ın İslami tefsiri ve anlayış dışında mahiyeti ve hususiyetleri üzerinde esaslı hemen hiçbir bilgi yoktur.

Biz bu etüdümüzle Türkler arasında uzun yüzyıllardan beri yaşlıyan, köklü bir geleneğe ve çeşitli törenlere sebep olan Hızır'ın mahiyeti ve men'şei ile, Türk etnolojisi bakımından çok önemli olduğuna kanaatimiz. Bu, bilhassa Hızır geleneğinin Türk sosyal bünyesindeki yerini ve mahiyetini incelediğimiz zaman daha iyi anlaşılacaktır.

Memleketimiz halkı arasında birçok tören ve inanmalara vesile olan Hızır geleneği baharla ilgili ve çok eski bir gelenektir. Zira, bu geleneğe ait törenler baharın girmesiyle başlar ve bahar mevsimi içinde devam eder. Resim: 1,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13 bu vesile ile yapılan çeşitli törenleri tasvir etmektedir. Binaenaleyh Hızır geleneği mahiyeti itibariyle ve genel olarak Anadolu bahar bayramlarından biri ve belki en önemlisidir. Buna göre de bu etüd Anadolu bahar kültürüne dair bir inceleme olacaktır.

Hızır geleneğine ait törenlere ve bu husustaki halk inanmalarına geçmeden önce, Hızır kimdir? Nedir? bunu inceleyelim:

Halk arasında hayat suyu (abı hayat) içerek ölmeliğe (ebedi hayata) mazhar olmuş ve zaman zaman -hususiyile baharda-- İnsanlar arasında dolaşarak darda kalan ve başı sıkılanlara yardım ve iyiliklerde bulunan, tabi-

1) Hıdırellez, Hızır! İlyas'ın halk dilinde söyleniş şekli.

2) Halk arasında, Hızır'ın gezeği-i yerlerin yeşillendiği, dolayısıyla yeşillik amili oldu inancı vardı-. Halkın bu inançlarından başka bazı müellifler de Hızır'ın bu karakterinden bahsetmektedirler. Bu meyanda Firuz

- abadı - Antep'li Asım, Muhit-iil-kamus tercümesinde (Sayfa: 482) şöyle denilmektedir:

"Hızır'ı gezeği yerlerin yemyeşil olması ile izah ederler."

atın yeşilmesini sağlıyan (2), bolluk, bereket, kısmet ve sıhhat bahşeden bir veli (Tanrı nazârında makbul, ermiş bir ulu) veya nebi (Peygamber) olduğuna inanılır. Fakat hüviyeti tam olarak bilinmemektedir. Bazıları ölmeliğe mazhar olmuş bir evliyadır (bilhassa Sofiler), bazıları cnbiyadandır (İlyas peygamberle aynı olduğunu ileri sürerler ve bilhassa zahirun), birçok meziyet ve havassını göz önünde tutarak rûnikendir diyenler de olmuştur.

Bu da gösterir ki Hızır, hüviyeti belli, muayyen bir şahıs değildir. Bununla beraber halk arasında ve İslam mitolojisinde bir Hızır ve bir Hızır geleneği mevcuttur. Bu bilhassa memleketimiz halkı arasında halen kuvvetle yaşamaktadır. Hızır'ın gerçek olan bu mevcudiyetine rağmen hüviyetinin kat'i şekilde bilinmediği ve Hızır lafzının esas isim olmayıp bir lakap olduğu genci olarak kabul edilen bir kanaattir. Buna rağmen onun adı ve nesebi hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmüştür.

Hızır'dan bahseden başlıca eser ve kamuslarda mevcut bilgileri şöylece hissal etmek mümkündür:

Firuz-abadi (Asım Ef.) Muhit'ül-kamus tercümesi Okyanos'a göre "Hızır Ebûlabbas Nebi aleyhisselâmın adıdır. İsmi Ahmet veya Belya idi. Gezeği yerlerin yeşil olması ile izah ederler (3)."

Hızır hakkında oldukça derli toplu bilgi veren Tuhfeci Hattatin de: İbni Melek'e atfen "ismi (L\1) Belya'dır. Ve nesebi derecesi sa'biada Cenabı Nuh aleyhisselâma vasıl olur." Bazılarına göre de ismi Oremya bini Hilya'dır ki saptı Harun'dur, denilmektedir (4).

Ş. Sami. Kainus'ül-alamında Hızır hakkında: "Enbiyadan olup hazreti Musa ile mülitikati ve Zulkarneyn ik Zülemata gidip Ahı hayat içtiği binaenaleyh clyevni berhayat bu-

1) Okyanus, (Sayfa: 482).

4) Tufe-i Hattatin (Sayfa: 192).

lunduğu meşhurdur. İsmi (, 1. j L),) Bel-ya bini Mülkan olduğu bazı kütübü tefsirde ise de kütübü mukaddesi beni İsrailde bu isim ile bir nebi zikro'unmad-ğından semaya ref'i kütübü mezkurde musarrah olan İlyas Nebi'nin aynı olması muhtemeldir (5).

Hızreti İbrahim'in zamanında yaşamış olması ve hazreti Musa ile mülakatı hakkında olan rivayetler zamanının dahi meçhul ve muhtelifi fihi olduğunu gösteriyor." demeklidir.

Hüseyin Kazım'da büyük Tı.irk İfagat n- da (6):

"Hızır, Enbiya'yı kadimeden biri ki hala berhayat olduğuna ve herhangi bir sebeple na- çar kalan erbabi ih'asın imdad'na yetiştigine itikat edilir." denilmektedir.

Radlofun Tı.irk İfagatında (7):

"Hızır bir peygamber olup Abı hayat çeşmesinden içmiş olduğundan berhayat kalmış- tır ve İlyas peygamberin ayn dır." denilmek- tedir.

Redhouse'de (8):

"Hızır r - Abıhayatı bulup içmiş ve binaenaleyh layemut olmuş olarak tanılan eski hir peygamberin lakabı, muciz'e de yaratır. Fa- kat şüpheyi mucip olursa derhal gayip olur.

Elias ve St. Georges ile karşıla tırılmıştı ki bunların herikisine de Hızır - İlyas derler...

Hızır İlyas günü halk te!affuzu ile Hıdrellez günü St. Georges günüdür.

Ruzuhızır -St. Ge.orges günü- eski takvimin (R. 23 nisan) günü ki yazın başlan- ,ı.rcı olarak tes'id edilir.

(Bunun Hızır yani nebatatın yeşilliği manasına gelen kelimenin sadece bir galat: ol- duğu da mervidir.)

Bazıları da Hızır ile İlyas p·eygamberin aynı şahıs olduklarını ve Hızır kelimesinin İl- yas peygamberin mahlesi olduğunu ileri sür- müşlerse de halk inanmaları ile bazı tefsir Ye kur'andaki rcemiz!erden çıkarılan manaya göre Hızır'la İlyas ayrı ayrı şahıslardır. Ve Hızır'- 111, İlyas gibi ebedi hayata mazhar olmuş bir

5) Kamus-ü!-alain (Cilt: III, Sayfa: 204G).

fi) Cilt: II, Sayfa: G26.

7) Büyük Tür-k Lügatı (Cilt: II, Sayfa: 1724).

8) Redhous2 (S. J. London, 1891), Consple: 1921).

nebi veya vchı olduğu ihtimali kuvvetlidir. Bu

fikri yukarıda adı geçen literatürden başka Ahtcri kebir de teyit etmektedir..

Ahteri kebirde Hızır hakkında genci ola- rak .öyle denilmektedir:

"Hızır'ın İskenderi Zülkarıeyn ile birlik- te Abı hayatı aramak maksadiyle gittiği ve zu- lemat içinde İskender'den ayr:ldıklar nı b- ranlıkLır içinde bir müddet yürüdüktan sonra bir suya rnrđklarını orada yemek yemek mak- sadiyle oturup elini }!kayan H-zır'ın elinden bir damla suyun kızarmış olan balık üzerine damlaması ile balığ n canlanıp suya dalmasın- dan bu suyun Abıhayat o!duğunu anlıyarak içip yıkandığı ve hatta İlyas'ı dl çağırıp haber verdiği ve fakat İskender'in kavuşamadığı nakledilim:ktedir." (9).

İslam'ın en baş eseri kur'anda hazreti Mma ile eeyahat ve mülakatı me hur olan ve ilmi ledünne (ro) vakıf olan bir şahıstan bah- sedilmektedir ki bunun tanınmış müfessirle- rin kanaatına göre Hı:Zır olduğu kunetle muh- temel görülmektedir.

Musa-Hızır kıssası hakkında kur'andan anlaşılan meal şöyledir:

"Hızır kıssası:

"Hızreti Musa, birgün rabbine sual edip, 'Yareb kullarının sana en sevgilisi hangisidir?' demiş. Buyrulmuş ki 'Beni zikreden ve unut- JTI'yan', 'eh, en hakim kulun hangisi?' demiş. Buyrulmuş ki: 'hak ile hükmeden ve hevasına uymayan', 'en alim kulun kim?' d::n;iş. Buyrul- muş ki 'Belki bir kelimeye rast'arım da hida- yete ddalet eder veya bir felaketten kurtar r diye nasrn ilmini tettebbu ile kendi ilmine zam

ed::-n' binaenaleyh Musa aleyhisselam 'Yarab

9) Ahteri Kebir (Sayfa: 57-59) den tel-

hisen.

10) İlnı ledün: Bir ilmi mahsustur ki Hı- zll"ın sahip olduğu bu sırlar ilmine ilmi batın da denilir. Bu hususta kamusu türki de şöyle denilmektedir: "İlmi ilahi, esı-arı suphaniye hıfayei umura vukuf ilmi ki cenabı hakka ınhsus olup ancak enbiyayı izama ilham buy- rulnuştur.." (Kamusu türki sayfa: 1238).

Bu hususta Kur'an tefsirinde de (hak dini kur-'an-yeni mealli tür-kçe tefsir. M.H. Y:tzı ı., sayfa: 3256- 3274).

"İlmi ledünnü, ceh i fikriyle istihsal olun- rnyıp tarafı haktan mevhıbeyi mahza olan bi- kuvvei kudsi ·enin tecellisidir. Daha ziya- de esran hak zımında kullamlır." denilmek- tedir.

kullarından benden a'lemi var mı, bana gös- ter' demi:;. Buyrulmuş ki 'Var', 'onu nerede arayım', 'Mecmeulbahreyn'de sahr'e'nin yanın- da balığı kaybedeceğin yerde' diye tarif buy- rulmuş...

"Musa Fetası ile y,ola düşer, nihayet Mec- m:ulbahreyni ve sahr'eyi arar nihayet balığı kaybederler, aradan bir müddet geçince Feta bunu Musa'ya söyler. Musa, eyvah nerede kay- boldu f rsatı kaçırdık, der ve vakit keybetme- mek için hemen geri dönerler. Balığın kaybol- duğu yere yaklaştıklarında bir kula rastlarlar. Musa ile Feta'sı böyle bir rahmet ve ilme maz- har olmuş has bir kulu bu!duklarında, Musa ona:

"Talim olunduğun ilimden rüşt için ba- na talim etmek üzere sana ittiba edebilir mi. yim?"

"O kul (Hızır), 'Sen, dedi, doğrusu be- nimle sabra dayanamazsın. Bunda mazursun da, çünkü vukufunun ihate etmediği şeyde na- sıl sabır edersin, yani maiyetimde birçok şey- ler göreceksin ki sırrı hikmetinden haberin ol- myacak. Zahirde ise iyi görünmeyecek. Sen bir sahibi şeriat olmak haysiyetiyle onları za- hirdeki görünüşleriyle tecviz edemiyerek itiraz etmek lüzumunu duyacaks n.'

"Musa:

•- Beni inşaallah sab'rlı bulacaksın. Hiç- bir emrine asi olmam, dedi.'

"Hı:ır:

•- O halde hiçbir şeyden sual etme.'

"Bunun üzerine Musa ile o kul (Hızır) beraberce giderler. Bir gemiye binerler.

"Hızır gemiyi yaralar v-e gemi bu hale rağmen gitti; gemiden çıktıktan sonra yolda giderlerken bir oğlan ç.ocuğunu öldürdü. Bu- nu gören Musa bu çirkin hadiseden müteessir olduğunu söyler.

"Hızır:

•- Ben sana sabredemezsin demedim mi?' dedi.

"Musa:

•- Artık bir çlaha söylemem' dedi.

"Giderlerken bir köye vardılar, yıkıl- mak üzere bulunan bir dıvar buldular. Hızır, bunu tutup doğrultuverdi.

"Musa:

•- İsteseydin buna karşı bir ücret alır- dın' deyince,

"Hızır:

•- İşte seninle benim aramın ayrılması' diye cevap verdi. 'Bunun üzerine, sabredeme- diğin şeylerin tevilini şimdi haber vereyim, de- di: O gemi, denizde çal şan bir takım biçare- lerin idi. Ben onu ayıpland:rmak istedim ki ötelinde bir Melik vardı, her sağlam gemi- yi gasbediyordu. Oğlana gelince: Ebeveyni müminlerdendi, bunları küfriyle sarmasından sak!nd • kta kendilerine ona bedel temizlikçe daha hayırlısını, merhametçe daha yakınıni versin. Gelelim d vara: Şehirde iki yetim ço- cuğun idi. Altında onlar için saklanmış bir de- fine vardı. Babaları salih bir zattı, onun için rabbın buyurdu ki: 'Her ikisi de rüştlerine er- dikten sonra defineyi çıkars nlar' (r1)".

Musa - Hızır kıssasından anlaşıldığı na gö- re, Hızır Musa ve diğer peygamberler gibi bil- gisini tebliğe değil icraya memur idi. Bun- dan da Hızır'ın bir Nebi olmaktan ziyade veli olduğu manası sezilmektedir.

İşte kur'andaki bu kayıtlara ve bu kayna- ğa dayanan birçok müfessirler ve bilhassa So- fiyun Hız r'ın mevcudiyetine ve hiç ölmediği- ne kanidirlir. Yine bunlar Hızır'la İlyas'ın aynı şahıs olmadığı kanaatine musirdirler.

Ehli zahirin (r2) noktai nazarına göre, Hzır diye yaşayan bir şahsın mevcut olmadığı ve bunun mümkün .olamayacağı ve hakikatte Hızır'ın İlyas'la aynı şahıs olduğu kanaati ha- kimdir. Bu bir zahir ve batm münakaşası ve Hızır'ın her iki tarafın anlayışına göre izahı- dır.

Hızır'ın diğer insanlar gibi öldüğü ya- hut hala yaşamakta olduğu, bir ehli batın ve zahir meselesi halinde devam eden bir muna- kaşadır. Bu islami anlayış ve münakaşaları bir tarafa bırakarak şimdi bizim için önemli olan halkın kanaat ve inanışını gözden geçirelim. Halk'n Hızır hakkındaki kanaat ve inanışı, onun ebedi olduğu ve baharda tabiatın uyan- masın: temin suretiyle feyzi hayat sembolü ol- duğudur.

Hızır'ın hüviyeti gibi yaşadığı yer ve za- man da vazih değildir. Kur'andaki kayıtlardan onun Musa'nın karini olduğu cihetle onun devrinde yaşamış olabileceği veya İbrahim pey-

11) Kur'an tercümesi (Sayfa: 3256-3274).

12) Za:hirun.

gamber zamanında yahut İbni Melek'in (r 3) Keza H:zir'.n Anadolu'dan başka Kafkasya, Trakya, Kırım, Azerbaycan ve Suriye'nin birçok yerlerinde yer ve makalları vardır ki bu da onun -İslam aleminde--- hemen her yerde mevrndiyetine inanılan ve fakat muay-yen bir şahıs olmadığını ancak bir timsalden ibaret bulunduğunu anlatır.

Hüviyeti, yaşadığı devir ve yerler bile tayin edilemeyen bu şahsiyetin Hızır diye adlandırılması, bu isimin arabçadaki anlamı ile (r4) telkin eylediği yeşillik mefhumu dolayısıyla bu ritanevi hasseyi haiz olan varlığın (timsali bulunduğu yeşillik veya baharın) paydar kalacağına remzi olabileceği kabul edildiği takdirde denilebilir ki yeşillik yaşadığı Hızır sağdır. Esas itibariyle o, yeşillik, bereket ve namı hayatın ruhu oluyor demektir. Gerçek olan da bu ruhun bir yeşillik bir hayatıyet ve ya bir şahsiyette tecellisidir. Netice itibariyle Hızır yeşilliğin, namı hayatın dolayısıyla baharın sembolü (personnification) dır.

Netekim Nasreddini Konevi'nin Tebsiret'ül-inübtedi ve tezkiret'ül-müntehi nam eserlerindeki "H-zır'ın vücudu, alemi misaldedir." sözü bunu teyit etmektedir. Hızır'dan bahseden eserlerden hiçbiri onu belli bir devirde yaşamış ve belli bir hüviyete sahip bir şahıs olarak ortaya koymuyor. O, bütün müphemiyetleriyle yeşillik ve namı hayatın "ölmezliğin" timsali olarak tezahür etmektedir (r 5).

Halk arasındaki birçok inanmalar da bunu teyit etmektedir.

Hızır'ın yaşadığı devir ve yer gibi muayyen isme de sahip olmaması, yani adının Hızır, Kadir, şu veya bu olması büyük bir önem

13) Tuhfe-i Hattatin (Sayfa: 192).

gibi Süleyman peygamber zamanında yaşamış olduğu rivayetleri hep ihtimalden ibarettir.

14) Hızır, -yukarıda geçen birçok ifigat-larda görüldüğü üzere- Arapça'da yeşillik veya yeşillik anlamına gelir.

15) Netekim Lugat Naci'de (Sayfa: 384) bu hususta şöyle denilmiştir:

"R. nisanın 23 üncü gününe .ruzı Hızır'ın itlakı beynennas meşhur olduğuna göre Cena. bı Hızır'ın kendisi gibi hayatı cavidana mazhar olan Hazreti İlyas ile o gün de birleşip görüşmelerine değil, o mevsimde ahderar'ı arzın kemale gelmesine müstenit olmak makuldür,"

mi haiz değildir. Esas olan onun ifade ettiği fikir veya temsil ettiği ruhtur.

Buna göre Hızır ancak baharın veya baharla vücut bulan taze hayatın sembolüdür.

Nitekim yurdumuzun Van Gölü çevrelerinde yaşayan bir efsane (r 6) ye göre Hızır-ellez yani R. 23 Nisan (6 Mayıs) günü Van Gölü ile Engil Suyu'nun göle karıştığı sahil arasında efsane kahramanı (Meto) ile eşi Börçini (Börteçine) her yıl buluşması olayı Hızır ile İlyas'ın buluşmaları tem'inden farklı değildir. Hele. olayın aynı tarihte ve aynı şekil ve ifade ile vukuu Hızırın burada Meto ismiyle tezahüründen başka birşey olamaz.

Şayan dikkattir ki Meto da tıpkı Hızır gibi ölmezliğe mazhar görülmekte ve Hızırın tıpkı İlyas'la buluştuğu yerde (karalarla denizlerin birleştiği mahalde) buluşmaktadırlar. Şu farkla ki Türk-İslam mitolojisinde İlyas'la buluşan Hızır bu defa Meto ismiyle ve bir kadınlıkla (eşiyle) buluşmaktadır.

Bu zaviyeden efsanenin ifade etmek istediği anlamın daha realist bir mahiyeti haiz olduğu görülür.

Şimdi Hızır'ın mahiyeti ve Türk sosyal bünyesindeki yerini daha iyi bir şekilde tayin etmemize yardımcı olacak olan halk inanmalarını ve törenlerini gözden geçirelim:

Hızır geleneği ve bu husustaki inanmalar, bütün Türkler arasında, bilhassa Anadolu'da yayılmış eski ve önemli bir gelenektir. Hatta denilebilir ki halkın benliğine işlemiş gen ve köklü bir gelenektir. Zira, Türk illerinde: Hızır'ı tanımayan hemen yok gibidir. Belki dini, sosyal veya sair sebeplerle bazı yerlerde Hızır mahiyetini veya adını değiştirmiş olabilir, fakat umumiyetle diyebiliriz ki Hızır bütün Türk dünyasında tanınır.

Netekim Anadolu -tamamen-, Trakya, Kırım, Azerbaycan, Kazak, Kırgız ve Altay Türkleri Hızır'ı tanır.

Dikkate şayandır ki Altay Türkleri arasında Hızır'ın adı "Kıdır" dır (17). Onlar

16) Van Efsanesi, Ülk.U (Sayı: 47,1942).

17) Kıdır: Altay türkçesinde seyyah, gezici manasındadır. Bu Hızır'ın daima insanlar arasında dolaşması ve ehedi hayata mazhar oluşu bakımından çok önemlidir. (Altay Türkleri arasında uzun müddet yaşamış olan Fatma Laçınay'ın verdiği şifahi bilgiye göre).

Hızır'ı darda kalanların imdadına koşan bir uçu olarak tanır ve her yerde ve her zama, bulunabileceğine inandıkları Hızır'ın nazarlarında şahsiyeti ve muayyen ve mutlak değildir. İnsan şeklinde olabileceği gibi başka şekillerde de ve hatta nesimi halde (Melekler gibi) bulunabileceği -abu! edilir. Yani varlığı mutlak şekli muayyen olmıyan bir ulu olarak te'akki edilir (18).

Altay Türklerinin inanlarından da anlaşılacağı gibi Türkler, Hızır'ı ancak bir sembol olarak düşünmektedirler. Buna göre Hızır, Türkün nazarında bir ulu, bir veli ve ya nebî hattı yerine göre bir Tanrıdır.

Binaenaleyh Hızır, yeşilliğin (baharın), namı hayatın feyiz ve bereketin ruhu veya a- milidir.

Hızır'ın bu şekilde telakkisi ise Türk ruhuna tamamen uygundur. İşte bunun içindir ki Hızır, Türkler arasında ve bir Türk yurdu olan Anadolu'da birçok tören ve inanmalara amil olmuştur.

Bu tören ve inanmaların tetkiki, bize Hızır'ın mahiyetini daha iyi tanıtabilecektir. Hızır hakkındaki halk inanmaları ve törenler Anadolu'nun hemen her yerinde bilinmekle beraber bunlar arasında bazı hususiyet gösterenler bulunabilir. Bu hususiliklerin dini, sosyal veya sair tesirlerin tabii neticesi olduğu ileride görülecektir.

Memleketimizde Hızır geleneği ve törenlerin yapıldığı gün-e genel olarak Ruz-u Hızır" veya "Hıdırellez" (Hızır İlyas) adı verilir ki bu R. 23 nisan (6 Mayıs) a rastlar.

Bugün Hıristiyanlarca da baharın ve tabiatın uyanmasının ilk günü olarak kabul edilir. Bu günü Ortodokslar Aya-yorgi, Katolikler de: St. Georges günü olarak kutlarlar (19).

Keza Macar halkı hakkında değerli bir eser olan A. Magyarsag Neprajza adlı eserin Jılıcs Napok (meşhur günler) kısmında (10) Irta Szendry Zsigmond şöyle demektedir:

"Giorgi günü (2+ nisan) Avrupa'nın büyük bir kısmının bahar başı günüdür. Romalılar devrinde bugün Pak-s ismiyle çoban bay-

18) Bu malı'unatı, Fa:ma Laçınay nakle-- miştir.

19) Redhouse ve Larou;;e de XX. eme siee p. -763,

ramı olarak kutlanırdı. Bugün kötü ruhların geleceği itikadiyle onlara karşı kornnm:ı gi.inufür. Yine bu günde hayvanlara ve diğer canlılara sağl•k temennisinde b•ılınulur. Sabalileyir kendilerini ve hayvanlarını yıkarlar (k rkar- lar). Kadınların yapacağı işler yasak edildi:;_ tir.

Keza Gagauzlarda 6 Mayıs (R. 23 nisan) gününü Hıd•rellez yani Hızır İlyas adilye önemli bir gün olarak kutlamaktadırlar. Bu Hırist:yan-Türk unsurlar arasında Hıdırellez (Hızır'ıyas) Paskalya'dan daha önemlidir. Gençlik ve çiçek bayramıdır. Bilhassa Bulgarlar arasında hususi şarkılar vardır. Bugün ilkbaharın ilk kuzusu kurban olarak kesilir (21).

Hıd•rellezde ağaçlar yapraklanır nebatlar yeşillenir yani tabiat tam olarak uyanır ve canlılar taze bir hayat bulur (22).

Kışın sıkıntılı ve kara günlerinden sonra hayat dolu yeşil bahara kavuşmasının sevinci bugün bir bayram olarak kutlama geleneğinin amili olmuştur. Bugüne Hızır veya Hıdırellez denilmesinin sebepleri ise: Bizzat Hızır kelimesinin ifadesinden de anlaşılacağı üzere Hızır'ın gezdiği, ayak bastığı yerlerin yeşilleneceği ve herşeyin uğur ve bereket bulacağı inancıdır.

Hıdırellez (Hıdır-ilyas) tesmiyesi ise: Denizlerin hakimi Ye denizlerin piri add edilen İlyas ile dünya üzerinde darda kalanların yardımcı sı o'an Hızır'ın bugün (R. 23 nisan-da) denizle kara arasında bir kıyıda buluşacakları kanaatinden doğmuş olması muhtemeldir (23). Hızır günü veya Hıdırellez Anadolu'nun hemen her yerinde bilindiği gibi Altay, Kırım, Azarbaycan ve Balkan Türkleri arasında da yayılmıştır. Buna göre denilebilir ki Hızır geleneği umumî bir Türk bayramı törenidir.

20) Cilt: 4, Sayfa: : 111.

21) Atan İ. Manof -T. Acaroğlu. Gagauzlar, 1940 (Sayfa: 89-90).

22) Yunkarıda da kayıedildiği gibi halks"neyi iki kısmı ayırır birisi R. 23 nisan:bn R. 26 ekime kadar devam eden "Hızır", diğ-e ri de R. 27 ekimden R. 22 nisana kutlar devam eden "kasım" dır.

23) Bazılan da Hızır lafzını İlyas'ın lakabı olarak kabul ederek Hızır'la İlyas'ı aynı şey olarak kabul etmek isterler. Bu meRPİ< yqkanlarda esaslı olarak incelenmi;itir,

Anadolu'da; tesbit ettiğimiz bu tören ve inanmalar, İstanbul, İzmir, Balıkesir, Bursa, Denizli, Afyon, Konya, Isparta, Adana, G. Antep, Diyarbakır, Siirt, Van, Erciş, Ankara, Urfa, Çorum, Sivas, Erzurum, Hasankale, Edirne, Kırklareli'ne aittirler.

Memleketimizde geniş bir şekilde yayılmış olan bu gelenek her sene bütün halkın iştirakiyle bir bayram havası içinde tekrarlanmaktadır. Bu gelenek genel olarak her tarafta aynı olmakla beraber dini, sosyal veya başka tesirler dolayısıyla bazı mahalli değişmeler gösterir. Bu hususiyetler sırası geldikçe işaret edilecektir. Şimdi biz bu geleneğe ait umumi ve müşterek olan inanmaları gözden geçirelim:

Hızır'la İlyas'ın buluştukları 6 Mayıs (R. 23 Nisan) günü kışın sona erdiği ve tabiatın tam olarak uyandığı zamandır ki bu anda, gökler nur kesilir, canlılar taze bir hayata kavuşur ve Hızır'ın temas ettiği herşey uğur, bereket bulur. Halk Hızır'a kavuşmak ve dileklerde bulunmak için türlü çarelere başvurur.

Hıdırellez günü kadın erkek, büyük küçük bütün halk tercihan beyaz elbiseler giyerek -zira geleneğe göre bugün, Hızır'da beyaz elbise giymiştir.- gün doğmadan önce yeşil ve bol sulu kırlara gidip eğlenirler.

Hızır'ın gezdiği kabul edilen yeşil yerlerde dolaşarak her yerde deva addedilen çeşitli çiçekler (kırkbir çeşit) toplanır, salıncaklar kurulum, türküler söylenir, oyunlar oynanır ve baharın ilk kuzusu kesilerek yenir.

Bu geleneğin halk arasında yayılmasına ve uzun yüzyıllardır aralıksız olarak devam etmesine sebep olan başlıca inanışları şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Sağlık, şifa;
2. Yeşillik, Neşvünema;
3. Bereket, bolluk;
4. Uğur, şans;
5. Mucize, keramet;
6. Talih ve kısmet.

1. Sağlık ve Şifa:

Hıdırellez günü bütün canlı varlıkların taze bir hayata kavuşacağını, binaenaleyh Hızır'ın gezdiği yerlerde yetişen nebatların, çiçeklerin ve baharın taze bitkilerini yiyen hayvanların (koyun ve kuzu) insan bedenine sağ-

lık, gençlik ve canlılık bahşedeceğine inanılır. Bu maksatla:

a) Bugün (tabiat hayatının uyanışının ilk gününde) kırlarda toplanan çiçekler kaynatılıp içilecek olursa bütün hastalıkların geçeceğine ve eğer bir kimse kırk gün bu su ile yıkıncak olursa gençleşip güzelleşeceğine inanılır (24).

b) Anadolu'nun birçok yerlerinde taammüm etmiş olduğu veçhile Hıdırellezde baharın taze bitkilerini yiyerek yetişmiş olan kuzu eti veya kuzu ciğerini yemek adettir.

Hızır günü kuzu eti yeme geleneği o kadar köklemiştir ki bir sene hiç et yüzü görmemiş olan kimseler bile bugün için mutlaka bir kuzu, hiç olmazsa birkaç kilo kuzu eti tüketmekten ihmal etmezler.

Kuzu, Hıdırellez günü kırdaki Hızır hakkı için kesilir ve şenlikle yenilir.

Hızır geleneğinin yayıldığı her yerde yaygın müşterek ve genel bir adettir. Bu maksatla Diyarbakır'da "Çiğaret" adı ile ayrı bir tören yapıldığını yukarıda kaydetmiştik. Erzurum'da da kuzu, olmadığı takdirde kuzu başı yemek adettir. Bu münasebetle yenilen kuzunun "Hızır hakkı" için kurban edilmesi de çok önemlidir. Zira bu suretle Hızır'a bir tanrı mahiyeti verilmektedir.

Anadolu'da Hıdırellez günü kuzu yeme adeti çok dikkate değer bir gelenektir. Bu geleneğin kökü hiç şüphe yok ki çok eskidir. Onu naturisme ve totemisme devirlerine kadar götürmek kabildir. Bu geleneğin yayılmasının başlangıç gününe rastlaması bir tesadüf olarak kabul edilemez. Bu ancak eski Türk sosyal hayatında çok önemli olan bir adet - Tukyidarda görüldüğü veçhile- Gök tanrı adına kuzu (koyun veya oğlak) kurban edilmesi töreninin Anadolu Türk halkı ara-

24) Bergama'da efsaneler, adetler (Sayfa: 53) Hıdırellez günü kırlarda çiçek toplanıp bundan şifa beklenilmesi yalnız buraya mahsus olmayıp Anadolu'nun birçok yerlerinde yayılmış bir adettir.

25) Türkler bahara "yaz" diye bizim yaz dediğimiz mevsime de "yaz" derler.

sında devamından başka birşey olamaz (26).

Hiç şüphe yok ki bu Tukyuların bahar törenleriyle ve Hiyong-nuların bahar şöenleriyle ilgili bir gelenektir.

Halk arasında baharın bu taze kuzusunu yemekle bedenlerinin sağlık ve canılık kazanacağı itikadi vardır. İlk baharda Hıdırellez günü kuzu yeme geleneginin mahiyeti ve önemini daha iyi belirtmek maksadıyla Türklerin totemizm hakkındaki dini telakkilerine kısa ve süratle göz atmanın faydasız olmayacağı kanaatindeyiz.

Türklerin klan hayatına ait olan dini totemcilik idi. Sonradan tekamül eden Türk sosyetesinin dini telakkileri de inkişaf ederek naturizm (tabiata ve tabiat kuvvetlerine tapma) merhalmesine yükselmiş, tir.

Bu din sistemi tabiata, tabii varlıklara ve tabii hadiselerle karşı sembolik bağlılığı ifade ediyordu. Buna ait bütün telakkilerde reeldir. Diğer dinlerde olduğu gibi muhayyile Türklerin bu dini telakkilerinde geniş ölçüde yer almıştır. Bu din Türkesine has ve orijinaldir.

Türklerin tanrılarına karşı gösterdikleri saygı ve onlara ibadetleri tamamen hayati mahiyette idi. Onlar obir dünya ile pek o kadar ilgilenmemişlerdir. Türklerin tanrılarına karşı saygılan ve onlara kurban vermeleri, Tanrının onları hastalıklardan, fenalıklardan korumasına ve onlara mal, mahsul ve servet bahsetmesiffe bir mukabeleden ibarettir.

Türkün karakter ve düşünüşüne çok uygun olan bu telakkiler, başka bir dine girmiş oldukları zamanda da örf, adet ve gelenek halinde devam etmiştir.

Yaz (bahar) aylarında yapılan törenler Hiyong-nular ve Tukyular devrinde aynı tarzda devam etmiştir. Bu bayramlarda ve şöenlerde kurbanlar kesilerek ziyafetler verilirdi.

26) İlkbaharın başlangıç gününe rastlayan bu gelenek Türklerin çok eski bir adetin bakiyesi olup kökü Şamanlık devrine kadar gider. Tarihi kaynaklardan öğrenildiğine göre Şamanlık devrinde dört mevsime mahsus kurban ayinleri olduğu malumdur. İlkbahar mevsiminde yapılan ayinlerde koyun otlatılarak kurban edilirdi. Türklerin ilkbahar ayinlerinde oğlak kurban etmeleri ve ilkbaharın birinci ayına oğlak adını vermeleri bununla ilgilidir (Türk Türesi, sayfa: 23-24).

Bu çok uzak geçmişimizin yani totemizm devirlerine ait izler, şamanlığın yaşadığı yerlerde (Altay Yakut Türklerinde) olduğu gibi bir Türk yurdu olan memleketimizde de halk adet ve gelenekleri arasında yaşamaktadır.

Şüphesiz bunlar zamanla ve bir takım dini, sosyal sebep ve tesirlerle karışmışlardır. Fakat Türkler girdikleri birçok dinlerde ve geçirdikleri birçok istihalelere rağmen kendi ruhlarından doğan bu eski dini, sosyal itikat ve inanışlarını muhafaza etmişlerdir.

İşte Anadolu'da ilkbaharda Hıdırellez münasebetiyle kuzu yeme geleneği ve bu gelenek münasebetiyle Hıdırellez sabahı süt içilmesi bir tesadüf değil ancak kökü çok eski olan bir geleneğin devamıdır.

c) Hızır'ın eli değen şeylerin şifa bahş olacağı itikadıyla Hıdırellez gecesi (arifesinde) dibine talih çömleği konan gül dallarına asılmış olan elbiseyi (gömlek baş örtüsü v.b.) giyenlerin sıhhatlarının düzelmesine, vücutlarının kuvvetlenmesine inanılır (27).

Bazı yerlerde de (Sivas'da olduğu gibi) birçok hastalıklar, ağrı ve sızılar için şifa bahş olduğuna inanılan Hızır sopası geleneği vardır. Bu sopa ağrı ve sızı olan yerlere vurulduğunda o kimsenin bu ağrı ve sızılardan kurtulacağı itikadı vardır.

Hızır sopası hakkında şöyle bir rivayet vardır.

"Vaktiyle Sivas'ta Kafkasya'dan gelmiş sofu bir adam varmış. Mütemediyen ibadetle vakit geçirirmiş, bir zaman ortadan kaybolmuş, aradan yıllar geçmiş, gelmemiş, ailesi yalnız kalmış, günün birinde birisi gelip 'Kocan gel.

27) Anadolu halk arasında yaşayan bu gelenek bazı Hıristiyan geleneklerini de hatırlatmaktadır. Nitekim aynı günde (R. 23 nispetinde) Saint Georges yortusu münasebetiyle yaptıkları Georgesvert geleneğini (Bohemya veya Transilvanyalıların en önemli ilkbahar töreni) ni hatırlatmaktadır.

Bu geleneğe göre "Bayramın arifesinde taze hiş söğüt ağacı kesilir, gebe kadınlar elbiselerinden birini bunun altında bırakırlar. Ertesi gün elbisenin üzerinde bir ağaç yaprağı bulurlarsa kurtuluşlarının (doğumun) kolay olacağına inanırlar. Keza hastalık ve ihtiyarlıklarının ağaca gideceğine itikat ederler. Ve geceleyin de "Sen şimdi öleceksin, fakat bize hayat bahşet" diye dilekte bulunurlar (Le Rameau d'or. p. 119).

di mi?' diye sormuş, karısı da 'Hayır' diye cevap vermiş, bu meçhul adam 'Gelecek bek- le!' dedikten sonra kaybolur. Gerçekten de birkaç gün sonra uzun zaman kaybolan kocası, elinde bir sopa ile çıkar gelir.

"Karısını aç ve perişan halde görünce :Ne duruyorsun, kalk bir çorba pişir de iç- J'in' der, karısı da 'Ne var ki pişireyim, gör- 111ü.y.or musun açıklıktan ne kadar perişan dü- tüm?' der. Kocası ısrar eder; fakat karısının cidden takatsızlığını anlayınca elindeki sopa ile karısının vücuduna dokununca karısı san- ki hiç ağrı, sızı görmemiş gibi kuvvet bula- rak ayağa kalkar. Bir şey bulup pişirmek için kilere gittiğinde ne görsün? Her taraf, her çe- şit yiyecek dolup taşmaktadır. Hayretinden komşuları çağırır; komşular gelmeğe kalmaz adam mum gibi sararıp kalıbını değiştirir.

"İşte o zaman, kadına kocasının geleceği- ni haber veren adamın Hızır olduğuna ve ka- dının sa.b r ve tevekkülle kocasını beklemesini takdir ederek onu kurtarmak için kocasının tipinde ona görünmüş olduğuna ve cnu düş- kün „e peri;an halden kurtardığını uğurlu sopasıyla de ağrı ve sızılardan kurtardığına inanılır."

O gün bu gündür, bu sopa anlatılan der- vişin evlatları elinde bulunup ağrı ve sızılar için şifa umanlara fayda verdiği kanaati yaşa- nmaktadır. Ve bu sopa ile ağrıyan yerlerine \tırduran kimselerin şikayet ettikleri ağrılar- dan kurtuldukları hakkında çeşitli söylentiler dolaşmaktadır.

Sopanın kullanma tarzı: Mezkur şahsın evlatları tarafından ağrı ve acının bulunduğu yerde üç defa vurmak suretiyle kullanılır.

Sopa: Bir arşın kadar uzunluğunda bir ağaç olup ucu delikli ye müdevverdir (28).

Keza Sivas'ta Camii kebirin minare kapı- sından itibaren ikinci direğini Hızır direği o- larak telakki ederler. Kadınlar cuma günü sala Yaktı bu direği ziyaret ederek dilek (ço- cuk olması, muhabbet, sağlık Ye zenginlik gi- bi) dilerler (29).

Hızır'ın bu sağlık, şifa ve hayat bahş- edici karakteri diğer vasıfları il-e birlikte mahi- yetini belirtmesi bakım ndan çok önemlidir.

2. Bereket t'e Bo/luk:

Bu gece (R. 22-23 nisan, yani Hıdırllez gecesi), Hızır'ın uğradığı yerlere, dokunduğu şeylere feyiz ve bereket bah;edeceği it,kadı vardır. Bunun için Hızır gününün arifesinden itibaren mal, mülk, para ve yiyeceklerin bere- ketlenmesi için türlü çarelere baş\urulur.

Yiyecek kaplar.nın, anbarların ve para ke- selerinin ağzları açık bırakılır. Bu inançla- dır ki halk arasında Hızır'ın eli değen şeyle- rin (yağ, pekmez, zahire gibi) dolup taşıdığı hakkında pekçok rivayetler vard.r.

Bundan başka ev, bağ, bahçe isteyen kim- seler Hıdırell-ez gecesi herhangi bir yere iste- diklerinin küçük bir modelini yapmak suretiy- le Hızır'ın, arzularını yerine getireceği itikadı- vardır.

Bundan başka ev, bağ, bahçe isteyen kim- seler Hıdırellez gecesi herhangi bir yere iste- diklerini küçük bir modelini yapmak suretiyle Hızır'ın, arzular.nı yerine getireceği itikadı vardır.

Keza altın ve benzeri ziynet eşyası iste- yen gençler de ağaç yapraklarını dizerek onu kollarına veya kolye şeklinde boyunlarına tak- makla bu arzularına kavuşacaklarına inanır- lar. Hızır'.n bolluk ve bereket bahşedici hu- susiyeti halk arasında çok kuvvetle yerlt;miş- tir. Bu hususta türlü rivayetlerle Hızır'ın bu kudretine örnekler vermeğe çalışırlar. Bu çe- şitli halk rivayetleri üzerinde fazla durmıyara:C Hızır' ın diğer hususiyetlerine geçelim.

3. Uğur ue Ş,us:

Hızır'a kavuşan bir kimsenin uğur ve şansın n artacağına inanılır. Bu, Hızır'ın halk arasında yaşıyan ve yukarıda tesbit edilen maddi ve hayati sahalardaki kudret ve vasıf. larından başka baharda bütün canlı varlıkla- rının yeniden uyanması ile birlikte yaşama ener- jisinin (Maddi ve manevi) de uyanacağı, bu suretle de insanların maddi sahada olduğu kadar maneviyatlarının da yeni bir çehre gös- tereceğine binaenaleyh uğur ve şansların n a- cılacağına inanılır.

İşte bu maksatla, Hıdırellez günü sabah- leyin erken Hızır'ın dolaştığı kabul edilen ye- şil kırlara giderek Hızır'ı aramak adettir. Çok defada Hızır'ı acıyan bu kimselerin ona ka- vuştukları rivayet olunur. (Resim: 2). Hatta

28) Nakleden Hayı-ıye Evinç.

29) Sivas folkloru (Cilt: I, Sayfa: 105).

onu gördüklerini maddi delillerle ispata kalkışanlar bile vardır. Bunlara göre H zır'ın güler yüzlü, beyazlar giyinmiş olduğu, şehadet parmağı ile orta parmağı aynı uzunlukta ve baş barınağının kemiksiz olduğu rivayet edilir(30).

Bazıları da Hıdırellez günü uğur tutarlar ve bir sene buna bağlanırlar. Mesela, Var - Yok Hamuru (31), Kaşık Uğuru (32), Bahti-Bahti (33), Bahtiyar ,e dört güllü ot saklamak (34) uğur sayılır. Keza Hıdırellez gü-

30 Halk arasında yaşayan bu inancı muhitül-'kamus (Firuz-abadi-Asım ef. Sahife: 82) un bu husustaki kayıHarı da teyit etmektedir.

31) Var-Yok hamuru:

"Hıdırellez akşamı biraz hamur yuğrularak ikiye bölünür, birine "var" diğerine "yok" hamuru denir. Sabaha kadar hangisi kabırırsa o kimse için o yıl onun uğuru, öyle söylemekle, geleceğine inanılır. Ve o şahıs niyeti oluncaya kadar mesela var hamuru kabarmışsa daima var ımma "yok hamuru kabarmışsa "yok amma" demelidir." (Bergama'da efsaneler, adetler, Sayfa: 51).

32) Kaşık uğuru:

Akşamdan bir göveç bulgur pilavı pışırılır, hiç tutulmadık bir deste kaşık da yanına bırakılır. Sabahleyin kaşıklar ateşe atılır. Bunlardan Hızır gelip de hangisi ile pilav yemişse onun yanmıyacağına, bu suretle de Hızır'ın o eve uğradığına ve kendilerine uğur getirdiğine inanılır, kaşık da uğur olarak saklanır (Bergama'da efsaneler, adetler, Sayfa:51).

33) Bahli-Bohti:

Balıkesir ve çevresinde Hıdırellez taze soğan zamanı olduğundan dikili bir soğanın iki yaprağı müsavi şekilde kesilerek bunlardan birine beyaz bir iplik bağlanarak adına Bahti, diğerine kırmızı bir iplik bağlanarak Bohti denir. Sabahleyin gidip muayene edildiğinde eğer Bahti'yi hamil olan büyümüşse o kimsenin o yıl içindi! bahtının iyi gideceği-ne, eğer Bohti büyümüşse talihinin o yıl için, iyi gitmeyeceğine inanılır. (R. Sadi Balıkesir'e Hıdırellez merasimi, H. B. H. Sayı: 11, Sayfa: 13-15).

(M. A. Resülzade).

34) Bahtiyar ve dört güllü ot saklamak:

Denizli'de bazı güllü fidanlarında pek nadir olarak keis kısmı düz olan bir nevi gül açar ki buna halk Bahtiyar adını verir. Bu hangi evin bahçesinde açmışsa onu uğur bilirler, ve Hıdırellez gününde görüleceği gibi Bahtiyar töreninde kızların talihlerini açması için talih çömleğinin içine koyarlar. Bu halk geleneği gülün, bahar ve baharda uyumunun şans ve talih vasıtası olarak kul-

nü akşamı sağılan sütü maya koymaksızın bıraktıkları halde süt yoğurt olursa bunu da uğur bilerek ve Hızır mayası adı ile sene sonuna kadar maya olarak kullanılır. Bu husustaki tören ve inanmaların tetkiki bize, Hızır'ın insanları uğur ve şansları üzerindeki kudretini göstermeğe yeter.

4. İncize ve Keramet:

Dara düşen ve başı sıkıntıda kalan kimselerin umutlarını kesmedikleri takdirde Hızır'ın mutlaka bir gün imdatlarına yetişeceğine ve bir mucize yaratarak kendilerini kurtaracağına inanılır. Bu hususta pek çok söylentiler vardır. Bunlardan biri şöyledir:

"Adamın biri boyuna Hızır'ı arar dururmuş. Bir gün bağ belliyormuş, birden karşına ihtiyar bir adam çıkmış, bunu görünce:

' Ne istiyorsun?' diye sormuş. O da:

' Ben Hızır'ım bir istediğim varsa söyle?' der. Adam inanmaz; ihtiyar:

' Her an beni arıyordun, işte şimdi karşıdayım, iste ne istiyorsan?' diye ısrar ederince, Hızır'ı bekleyen adam inanmıyarak ve sırf alay olsun diye:

' Mademki Hızır'sın, elimdeki beli kürek yaptığoreyim' der. İhtiyar:

' Peki' dedikten sonra yine birdenbire kaybolur. Adam önüne baktığı zaman elindeki belin kürek olduğunu görür, hayret ederek böyle bir fırsatı kaçırdığına pişman olur."

(35).

Bu hususta çeşitli vakalar ve yarattığı mucize ve kerametlere dair türlü rivayetler mevcuttur.

Bu gece suların nur gibi aktığını ve bu nuru görenlerin gözlerinin parladığını ve bu suya girenlerin de her türlü hastalıklardan kurtulacağına inanılır (36).

Keza Hıdırellez gecesi testilerdeki sular

anılmasını ve ona verilen önemini göstermektedir.

Erzurum'da da dört güllü tabii edilen dört yapraklı bir nevi yabancı yonca vardır ki halk buna büyük bir önem verir. Pek nadir olarak bulunan bu otu Hıdırellez günü kırlarda ararlar, buldukları takdirde uğur olarak saklarlar.

35) M. Ali Resülzade.

36) Bergama'da efsaneler, adetler (Sayfa: 52).

boşaltılarak yeniden doldurulur ve testilerden birinin içine çaydan alınmış kırk tane ufak taş atılır bu taşlar kırk gün testide bırakılır. Ve kırk gün bu sudan içerler ki böylece H:- zır suyu ile kırklandıklarına inanarak Hızır'- dan keramet umarlar (37).

Memleketimiz halkının Hızır hakkındaki bu kanaat ve inanmaları eski Türk Naturizminde mevcut olan -ve yukarıda izah edil-diği üzere- Altın ış:k ve suyun kutsal kud- retine inanma geleneğiyle- ilgilidir.

5. Talih ve Kısmet:

Hızır'ın buraya kadar kayıt ve işaret etti- ğımız ve birçok inanmalara saik olan tesir ve rollerinden başka insanların talih ve kısmeti üzerinde de müessir olduğuna inanılır.

Memleketimizde bu inanmalarla ilgili olarak birçok törenler yapılır. Bu arada işi iyi gitmeyenler, talih ve kısmet arıyanalar bugün (R. 23 nisan) muratların n hasıl olması için Hızır'- dan istimdad ederler. Bu maksatla kır- larda Hızır'ı arar ve türlü vasıtalarla diledik- lerinin olup olmayacağını tahkika çalışır lar.

Bu meyanda "Sularda talih arama" (38) ve baht açma veya niyet çekme törenleri baş vurulan çarelerin en genel ve önemli olanla- rıdır.

a) Sularda talih arama:

Hıdırellez sabahı dileği olanlar, derelere, çaylara gidip bir kağıda istediklerini yazarak suya atarlar. Eğer bu kağıdı su götürecektir o- hırsa lursa muratlarının hasıl olacağını, eğer bir yerde tutunup kalacak olursa dileklerinin itikat ed-erler.

b) Baht açma törenleri:

Bu törenler mahiyet itibariyle aynı olmak- la, yani hepsi de baharda talihlerini tahkik maksadı ile yapılmakla, beraber memleketi- mizde çeşitli isimlerle anıblar.

Netekim, bu törene İstanbul ve Bursa çevresinde "Baht açma", Denizli ve çevresin- de "Bahtiyar", Yürük ve Türkmenlerde "Man- tıfar", Bergama' da "Martaval", Balıkesir ve çevresinde "Dağara yüzük atma", Edirne ve

37) Bergama'da efsaneler, adetler (Say- fa: '52).

38) Be gama'da efsaneler, adetler (Say- fa: 52).

Kırklareli çevresinde "Niyet çıkarma", Erciş• de (Van) ve Ağrı çevresinde "Çiçek ölçen" ve Erzurum'da "Mani çekme" adı verilir.

Bu törenler harici şekilleri itibariyle fa. la benzerlerse de esası Hıdırellez' de -bahar• da tabiatın ve bütün canlıların uyanması gibi insanların da talih ve kısmetlerinin açılacağı kanaatiyle- talih ve şanslarını öğrenmek ga- yesiyle yapılır.

Tören, genel olarak kırlarda ye;illikler ve çiçekler arasında yapılır. Bu maksatla Hı- dırellez'den bir gece evvel baht nı denemek isteyen kimseler -bilhassa gençler- toplarıp içinde su bulunan bir cömleğe kendilerine ait bir nişane (yüzük, küpe, düğme, iğne, v.b.) koyarak ağzını tülbentle bağlad.ktan sonra bir gül fidanının dibine koyarlar (39).

Bu suretle bahtlarının açılacağına (40) inanan nişan sahipleri sabahleyin erkenden be- lirlili bir yerde toplanarak s-enesine kadar ağız- larının tadı bozulmaması için süt veya sütlü kahve içtikten sonra (41) talih cömleğini or- taya getirirler bundan sonra niyet çekmiye başlanır (Resim: 3 ve 14).

39) Anadolu'da baht açma törenlerinin yapıldığı her yerde cömlek gül fidanının di- bine konur. Zira gül, uğurlu ve yazın sembo- lü olarak kabul 'edilir. Yalnız Yürük ve Türk- menlerde baharın müjdecisi sayılan sarı man- tılar arasında yapılır. Erzurum'da da nişanlar bir cömlek içine değil başı yrkılmamış yani uygun bir kadının altına konur.

40) Zira bu gece Hızır'ın kendisi gibi öl- mezliğe mazhar olmuş olan Denizlerin piri İlyas'la (İlyas Peygamber) buluşmak ü:ıere bahçeler arasından geçeceğini ve geçerken geçtiği yer:ere ve bu arada yeşil bahçelerin arasında ve gül fidanlarının dibine konmuş olan cömleğe talihini bağ!ıyan kimselerin uğur ve şansını açacağına inanılır.

41) Hı- dırellez günü yani tabiatın ve bü- tün canlıların uyanması münasebetiyle yapı- lan (bahar) bayramı günü süt içilmesi gele- neği çok dikkate değer mahiyettedir. Zira bu geleneğin kökü Türk içkisi olan ve ibahar bay- ramlarında :tanrılar şerefine içilen "Kımız" ile ilgilidir. Hiç şüphe yokki bu münasebet ,bir tesadüf olamaz.

Eski Türk bahar bayramlarında bugün Altay Türkleri ve Yakutlarda olduğu gibi- içilen Kımız Anadolu'da hiç olmazsa süt ola- rak yaşamaktadır.

Tören, genel olarak mani söylenerek (4) çömleğin içindeki nişanların birer birer çekilmesi ve bu manilerden -ait olduğu nişana göre- nişan sahibinin talihi ve niyeti hakkında mana ve hükümler çıkararak eğlenmektir. Bu baht açma veya niyet çekme törenlerinin

genel şeklidir. Bunun dışında yerine göre bir-

çok hususilikler ve törenin icrasında birçok değişiklikler de olur. Mesela, tören İstanbul'da -çok defa- evde kalmış kızların bahtını açmak gayesiyle yapılır.

İstanbul'da Hıdırellez'de yapılan baht açma töreni:

"Yukarıda kayıtlı edildiği üzere nişanlar bir çömleğe konduktan ve üzeri bir gaz beziyle bağlandıktan sonra bu çömleğin ağzına kilitle kilitlenerek bir gül fidanının dibine dibine bırakılır. Nişan sahipleri Hıdırellez sabahı erken saatte tayin edilen yerde toplanır süt veya sütlü kahvelerini içtikten sonra çömleği koydukları yerden çıkararak küçük bir çuğun eline verirler. Çocuk da 'Ben bunun talihini, bahtını açıyorum.' diyerek kilidi evde kalmış bir kızın başı üzerine açar; sonra maniler söyliyerek niyet çekilir.

"İlk olarak şu mani ile başlanır:

*Bt lhtiyt lruu bt lhtiyt,ır,
Bt lhtiyt lruu B,ıhtı t'cır,
Bıı niyet kimin ise
T cılıhi var Bahtı var.*

"Bu mani kime çıkarsa çok talihli olacağına, eğer bekar ise senesine varmadan evleneceğine hükmedilir. Bundan sonra buna benzer maniler söyliyerek eğlenceye devam ederler." (43).

Bergama'da da bu tören hemen aynı şekilde ve aynı maksatla yapılır, halk arasında başında kilit açılan bu kızların her halde yılınayarmadan evlenecekleri kanaati vardır.

Bergama'da baht açma törenlerinin hususiliği: Bergama'da Martaval çömleği adı verilen bu çömlek bir gelin başı gibi çiçeklerle ve tellerle süslenerek bir gül fidanının dibine konur. Yeni ve güzel ebiselerini giyip ve süs-

42) Kırklarelin'de maniden ziyade Türkçe söylenir. Fakat mahiyet itibarıyla yine aynıdır.
4:3) Aliye Muazzez (İstanbul'da Hıdırellez merasimi, H. B. H. Sayı: 11, Sayfa: 19).

lenerek gelen kimseler sabahleyin daha güneş doğmadan çömleği gül dibinden mani ve türkülerle söylenerek alırlar. Halka halinde toplanıldıktan sonra bir kız çocuğu bu halkanın etrafında üç defa dolaşır. Kimin yanında durursa -genel olarak evde kalmış bir kızın yan-

ında durursa onun başında maniler söylenerek kilit açılır.

Söylenen manilerden birkaçı:

*Asmalı kıtıyu derindir,
Üstüne çıksam serindir.
Of!)anltırtJJ istediği
Tıts kırkmalı ('11) gelindir.*

Bu mani bir kıza çıkarsa muradına kavuşacak, dul bir kadına kaçacak olursa arzusunun yerine gelmeyecek denir.

*Lah°ur Jcılıu beldedir,
Dört tıcu hem yerdedir.
Cennetten hmi pksa
Yıue göülüim sendedir.*

Bu mani herkese uğurlu bir yıl müjdeler.

*Oturuuuf koytu Stlgır
Alım bıkıcıgu (boğaz) boğur
Allt1h verdi muradım
Yedi yerden uur doğcır.*

Bu mani evli bir kadına çıkmışsa refah ve zenginliğe, bekar bir kıza çıkmışsa çok iyi bir kısmet çıkacağına delalet eder.

*Karanfil ocak ocak
Toplıdını klıccık kuc,ık
Herkesiuki aulmıJ
Benimkisi tomurccık.*

Denizli ve çevresinde ise bu törenin hususiliği Bahtiyar adı verilen goncanın baht çömleğine konarak ondan uğurlanmasıdır (44).

Yürük ve Türkmenlerde tören aynı şekilde olmakla beraber hususiliği gül yerine Sarı Mantıllar baharında ilk açan çiçek ara-

44) Bahtiyar: Keis'e Tüveyç arası düz olan bir nevi gül goncasıdır. Yukarıda da kaydedildiği gibi çok nadir olarak bulunan bu goncayı halk uğurlu sayar ve bunu nerede bulurlarsa alıp baht çömleğine koymak üzere saklarlar.

sında yapılması ve tam bir bahar eğlencesi mahiyetinde olmalıdır.

Mantıfar:

Yürük „e Türkmenlerin Mantıflar adını verdikleri tören baharın ilk müjdecisi olan mantılar (45) arasında yapılan bir bahar törendir. Esasen tören de adını Mantıdan almıştır. Türkmen söyleyiş tarzına göre "Far" var demektir. Yani Mantıfar Mantı var demektir. Bu tören Ülkü dergisinin 26 ıncı sayısındaki yazım'nda daha geniş olarak izah edilmiştir.

Törenin mahiyetini ve geleneğin bahar ve tabiatla ilgisini belirtmesi bakımından çok orijinal olan Mantıfar manilerinden birkaçı:

*İfıncıntıfar çetiu çetiu
DevJirmesi pek çetiu
Gel İH,ıutıfıar açalım
Al,ıca tıımtıulu halım.*

*E!ınde siit kiileği
Ergen oğlcıu y,etgiıı kız
Siıitten aktır bileği
Kııbul olur dileği*

Erzurum'da bu tören Hıdırellez sabahı mani söyliyerek yapılan bir eğlenceden ibaret tir.

Erzurum'da yapılan Hıdırellez töreni de öyledir:

Hıdırellez sabahı kadın ve kızlar bir yerde toplanarak mani çekerler. Tören şöyledir.

Talihi denemek isteyen kimseler yukarı- larda da işaret edildiği üzere kendilerine ait bir eşya vererek başı .ongun (mes'ud) bir ka- dının altında saklarlar. İçlerinden biri mani söyler, sonra bir eşya çıkarılır bu eşya (nişan) kimin ise mani onun şansınadır. Manilerden türlü manalar çıkararak eğlenirler. Burada söy- lenen manilerden bir kaç:

*Btııtm pupun yel tıçtı
Ak gerd,ıntı dola;-ıı
Sen benimsin ben senin
Bugiın falcı fal açtı.*

*Bu dtıığlar olmasaydı
Çiçeği solmasaydı
Ölüm Al/ahın emri
Ayrılık olmasaydı.*

45) Turpgiller fasilesinden ve Şebboy neviinden sarı tüveyçli bir çiçek.

*Dçığl,ml,ı meJelerJe
Giil stıtyu ,riJelerde
Beu sevdim eller aldı
Ben kaldım köJelerde.*

Hıdırellez münasebetiyle yapılan bu törenler batı ve Orta Anadolu çevrelerinde olduğu kadar doğu Anadolu bölgesinde de mevcuttur. Fakat diğer yerlerde olduğu gibi o kadar umumi değildir. Ancak mahdud yerlerde ya- şadığımızı tesbit edebildik. Bu arada Van'ın Erciş kazası ile Ağrı'dan doğu Bayazıt çevre- sinde bu törenlere çiçek ölçen adı verilmiştir. Tören ana hatları ile ve esas itibariyle evvel- kilerin aynı olmakla beraber bazı özellikler göstermektedir.

Erciş ve doğu Bayazıt çevresinde tesbit ettiğimiz törenin özünü arzettiği hususiyetler dolayısıyla kaydetmeyi faydalı buluyoruz.

Gülen (mayıs) ayında çiçekler ilk açıldığı zaman çocuklar ve gelin kızlar bir bahçede veya bağda toplanıp yedi Bulak (pınar) dan su alıp bir kaseyin içine koyarlar. Herkes içine bir bicek (yüzüli:, küpe, düğme, para gibi nişanlar) koyduktan sonra ağzını allı, yeşilli çiçeklerle süsliyerek ipek çargadı (baş örtüsü) örterler. Sonra bu kaseyi bir gül köl (ocak) u arasına bırakırlar. Üç gün beklerler üç gün sonra bicek koyanlarla eğlenmek isteyenler belirli bir yerde toplanırlar. Sonra çömlek ortaya getirilir ve sıra ile birer mani söylerler. Her maniden sonra da çömleğin başında bulunan bir kız çocuğu bir bicek çeker kimin ise mani onun talihinedir. Bu manilere göre türlü manalar vererek eğlenirler. Bu tören de hususi bir beste ile söylenen manilerden birkaç örnek:

*Kara pupı scıarım,
YetirmiJemı ararım,
Sanmayın unuttım
Her gelenden sorarım.*

*Dağda orman ollur mu?
Dibi hcımaıt olur mu?
Ycına yana kiil oldıım
Kiile derman olur mıı?*

*Elimde üç giiliim ııııı,
Dervİ;"em keJkiiliim vtııı,
Nineler dua kılın
Benim bir miıJkiiliim vıııı.*

*Ş,ıfaklal' söke/ende,
Ağ alma dökiileude,
O gün kıycuuet kap,ır
Al yanak öpiileude*

*Çiçeğim hala hala
İçi da/11 giil ola
Bu bireği yapanın
Nıvımdı hasıl o/(l.*

Buraya kadar tesbit ettiğimiz tören ve inanmalardan Hızır'a atfedilen vasıflar şu şekilde hülusa edebiliriz:

1. Hızır, darda kalanların ve başı sıkılanların imdadına yetişmek suretiyle insanların dilediklerini ve muratlarını yerine getirir
  2. Kalbini pak tutan ve iyilik sever insanlara daima yardım eder.
  3. Bereket, bolluk ve zenginlik bahşeder.
  4. Dertlere derman, hastalara şifa ve sağlık verir.
  5. Nebatların neşvünema bulmasını, hayvanların üremesini, insanların kuvvet ve zindeliğini temin suretiyle neşvünema ve hayatıyet amilidir.
  6. İnsanların talih ve şanslarının açılması sağlar.
  7. Uğur, kismet amilidir.
  8. Mucize ve keramet sahibidir.
- Hülusa edilen bu vasıflarıyla Hızır bir ulu, bir nebi hatta bir tanrı karakterini göstermektedir. Hızır'ın mahiyeti, bu vasıfları tesbit edildikten sonra daha iyi anlaşılmalı oluyor.

Hızır bu vasıfları ile mitolojik dünyasının uluhiyet atfedilen tanınmış kahramanlarından Mısır'ın "Osiris'ini, Sümerlerin (Sonra Samilerin) "Tammuz" nu (Dumuzi), Firiklerin "Atys" ni, Fenike (daha sonra Yunanlıların) "Adonis" ni, İskandinavların "Frey" ini hatırlatmaktadır.

Gerçekten de Hızır'ı bu mitolojik Tanrılarla karşılaştıracak olursak aralarında rol ve karakter bakımından sıkı bir benzerlik bulunduğu görürüz.

Nitekim Sümerlerin Dumuzi'si (Tammuz) (46), yaz ayları, buğday arpa vesair ne-

46) Sümer Mifolojisinde çoban Tanrı diye ün alan Dumuzi Sümerlilerin mitik devri ve birinci Uruk sülalesi hükümdarlarının dördüncüsü olup Samiler zamanında ilahlaştırılarak "Tammuz" adı ile şöhret bulmuştur.

hatların tanrısı olup her sene ilkbaharda doğar, buğdaylarla beraber büyür, hasat zamanında kemalini bulur, orak mevsimi gelip de buğdayların toplanarak un haline getirdiği esnada onun da karanlıklar alemine göçtüğüne inanılır (47).

Dumuzi'nin, "Nane" nin teşebbüsü ve büyük Tanrıların yardımı ile tekrar dünya yüzüne çıkması temin edilir ki bu, baharda tabiatın uyanması ile nebatların neşvünema bulması ve tenasül hayatının başlaması demektir.

Dumuzi hakkındaki bu efsane ve inanmalardan anlaşıldığına göre o, nebatı ve hayvani neşvünema (vegetation) tanrısıdır. Ve ilkbaharda tabiatın ve bütün canlı varlıkların uyanması ile onun da hayata kavuşması Hızır'ın ölmezlik karakterini göstermektedir.

Mısırlıların "Osiris" i:

Mısırlılarca, feyiz, bereket ve neşvünema (vegetation) tanrısı olarak tasvir ve takdis olunan "Osiris" Güneşten veya Mısır'a bolluk ve bereket bahşeden Nil'den kinayedir. İnsanlığa çiftçiliği ve adaleti onun öğrettiğine inanılır. Bu yüzden de Osiris hakkında çeşitli menkıbeler vardır.

Onun doğuya doğru bir seyahat yaparak insanlara çiftçilik ve iyilik talim ettiğine itikad edilir. Bu seyahatten döndükten sonra Mısır'da hükümler olduğu sırada kardeşi ve ra-

47) Yine Sümer Mitolojisine göre Dumuzi, kendisine aşık olan Fethan "Nane" -bu rolü sonradan ve Samiler devrinde "İştâr" almıştır.- nin aşkı yüzünden mahvolduktan sonra yeraltı mabudesi "Ereşkigal" ile evlenir. İşte bu mevsimde karanlıklar alemine gidişi bu izdivacın neticesi addedilir.

Fakat bundan müteessir olan Nane (İştâr) aşkı aramak maksadıyla karanlıklar alemine gider, fakat rakibi "Ereşkigal" tarafından hapsedilir. Sonra da büyük tanrıların delaletiyle tekrar kurtarılarak ilk baharda dünya üzerine çıktığına inanılır.

Hatta Sümer kadınlarının hasat mevsiminde maşuku Dumuzi'yi gayip eden Tanrıçe "Nane" nin "hayat tohumu ne zamana kadar mahpus kalacaktır" yolundaki deyişlerini tekrarlayarak "Yu" tuttıkları naklediliyor (Yakın Şark. Sayfa: 480-481).

kibi "Set" (Typhon) tarafından hile ile telef edildi¹ir (48).

Fakat karısı İsis'in yardımı ile oğlu "Horus" tarafından Set mağlup edilerek intikam alınır ki bu da ilkbaharın (yeni yıl taze hayat) tekrar zuhuruna işarettir.

Mısır'ın Osiris mitleri ve tanrıları bir takım remizlerden ibarettir. Nitekim burada *Osiris*: tabiatın hayatına bays olan güneşten, *isi*: toprak, *Set*: kış, *Homs* de bahardan kinayedir.

Efsane, neşvünema ve hayatiyet sembolü Tanrı Osiris Set (kış) tarafından telef edildi.

48) Set 'kardeşi Osiris'in doğu tarafında yaptığı geziden avdeti şerefine büyük bilgiyi yafet tertip edeli. Osiris'i de davet eder. Cinyayetine yaldım edecek olanları da orada hazınlı bulundurur.

Yemekten sonra gayet musanna bir sandık getirip bunun hünerlerini sayıp döktükten sonra bu sandığın içini kim vücudu ile tamamen doldurursa bu değerli sandığı ona hediye edeceğini teklif eder. Orada bulunanlar sırayla ve birer defa sandık içine girip tecrübe ederler. Sıra, mak sırası Osiris'e gelili. Osiris sandığa yerleşmeğe çalışırken berikiler birden bire sandığın kapağını Üzerine kapayıp iyice takimden sonra Nile bırakırlar.

İsis (Mısır'ın tanınmış tanrıçası ve bereket tanrıçası) kocasının -Osiris'in aynı zamanda ,hemşiresidir- feci şekilde yok edilmesini işitince oğlu "Anobis" ile kocasının vücudunu aramağa başladı.

Anobis insan gövdeli ve köpek başlı olup feraseti kelbiyeye (köpeğe has hünerler) sahip bir acip tanrı idi.

Anobis aldığı koku ile Osiris'i hamil sandığın dalgalımların sevki ile Fenike sahiline düşüp "Byblos" kurbinde bir demir hindinin pulçekleri arasına ilişip kaldığım keşfetmiştim.

İsis bu beldeye giderek kocasının cesedini nakil için müsaade alarak Mısıra getirmiş ve tenha bir yere gizlenmiş. Bunu haber alan Set cesedini saklandığı yeri keşfederek bu defa cesedi 14 palçaya ayırarak Nil'in yedi ağzına bırakmış Bundan haberdar olan İsis feriyadı fiğan içinde Papirus'dan mamul bir kalyağına binerek zevcinin vücut palçalarını aramağa çıkar. Birisinden milid cümlesini buldu, ve her bilini bulduğu yerde definle bil'el' mabet inşa ettmiş, nihayet oğlu Horus babasının intikamını almağa ahdederek Set'e taarruz ederek galip gelmiştir. (Tarihi esatir: 249-259) ve (Dictionnaire Mythologie: sayfa: 432).

y.or. Fakat Horus'un (ilkbahar) Set (kış) den intikam alarak ona hakim olduğunu gösteriyor.

Bu kısa izahtan da Osiris'in Hızır gibi bir ilk bahar ve neşvünema amili (tanrı) olduğu ve Horus şeklinde bile olsa ilkbaharda yeniden meydana çıkmasını Hızır'ın ilk baharın zuhur edişi ve ölümüyle benzerlik arz etmektedir.

Şimdi de Frikyalıların Atys'i hakkındaki mitolojik telakileri gözden geçirelim:

Mitoloji dünyasının ünlü kahramanlarından Frikya'nın güzel çobanı "Atys" en genç ve taze çağında dalından koparılmalı bir meyve gibi çürür gider, fakat kışın harabettiği bu genç, ilkbaharda tekrar hayata kanı şır (49).

Friklerin bu efsane inanmalarından anlaşıldığına göre Atys ilkbaharda uyanan tabiatın sembolüdür. O tıpkı hayatı nebatie

49) Atys, Frikyalı ve güzel bir çoban olup kendisine aşık olan Cybele -arz tanrıçası- vefasızlığı karşısınca gazaba gelerek onu şiddetli ihtilaçlar içinde bırakan bir acı ile cezalandırdı. Sonra da bir çam ağacına tahvil etti (Dictionnaire Mythologie: 117).

Bu hususta söylenegelen efsanelerden biri şöyledir:

"Frikyanın tanınmış tanrıçası -Arz tanrıçası vesonradan Yunan mitolojisine geçerek "Magna mater" diye tanınan ve birçok büyük tanrıların anısı addedilen Rhea (Cybele)- eşi pek az bulunur bir güzellikte olan Atys'e gönül verili.

Cybele bir kıskançlık anında sevdiği delikanlıyı kudreti reculiyetten (erkeklikten) tecridi nefse icbar etti. Öfkesi geçince yaptığı bu şiddetli muameleden nadim olduysa da geri dönmiyecek olan bu durum karşısında yan muattalını çam ağacına kalbile bu devasız deritten kendini de onu da kurtardı.

Bu Cybele'nin bir zürriyeti mütevaliye ile bir tenasülü betbahtiye malik olduğunu ima ile olsa gerektir. (Esatiri Yunaniye. Sayfa: 467).

Diodore nam müverrihe göre, Cybele dağma atılmış. Orada vahşi hayvanlar tarafından büyütülmüş olup avdetinde Atys adında ki güzel çobana aşık olmuş. Fakat Atys'in kendisine karşı olan lakaydisi karşısında gazaba gelerek onu bir çam ağacına tahvil etmekle o andan itibaren çam ağacı takdis edilmiye başlanmıştır (Tarihi esatir. Sayfa: 34).

gibi tabiatın solduğu mevsimde ölür, ilkbaharda tekrar hayata kavuşur (50).

Atys'in bu karakterini Hızır'ın neşvünema ve ö'mezlik vasıfları ile karşılaştırmak mümkündür. Zira Atys de bir neşvünema (vegetation) tanrısıdır.

Adonis'e gelince:

Gençlik ve güzelliğiyle mitoloji dünyasının ün almış kahramanlarından olan Adonis Fenikelilerin Gök, neşvünema (vegetation) Ye ölüm tanrısı "Baal" in Byblos' da aldığı isimdir. Burada Astarte (Kaldenin iştari) adında bir aşk ve ilkbahar tanrıçasını sever bu yüzden ölür (51).

Adonis'in bu macerası Ye ö'ümü hatırası- na ait Mitler çok eskiden beri devam edip gel- mi, tir. Bu Mit sonradan Girife, buradan da Adalar yolu ile Mora sahillerine intikal etmiş- tir (52).

Tarihi esatird-c ise Adonis Mitinin Suriye'den Mısır'a, Mısır'dan Kıbrıs'a, oradan da Yunanistan'a geçtiği kaydedilmektedir (53).

Asyai düşünüşte Adonis son baharda uyu- yan ve ilkbaharda tekrar uyanan tabiat hayatı- nın sembolüdür.

Mit, Yunanistan'a intikal ettikten sonra Astarte'nin yerini ünlü Tanrıça "Aphrodite" (Güzellik Ye aşk tanrı çesi) aldı. Efsane bura-

50) Frazer, Atys'in ölümü hususunda şu izaha: ı vermektedir:

Frikyalıların Vegetation tanrısı Atys'in ölümü hakkına iki rivayet vardır:

Birincisine göre, Adonis gibi bir yaban domuzu tarafından öldürülmüştür.

Diğerine göre bir- çam ağacına kalbolun- muştur.

Bu sonuncu rivayet Pessinonte halkı tarafından söylenir. Atys'in bir yaban domuzu tarafından parçalanmasına dair olan inanış salıklarının ve bilhassa Pessinonte halkının domuz eti yemeleriyle izah olunabilir. Çünkü domuz tanrılarını öldürmüştür. Bu kanaata göre de Atys'in ölümünden sonra çanı ağacı- na tahvil olduğu yeridir (Le Rameau d'or. p: 328).

51) Şemseddin Günaltay, Tı. uih: I, Sayfa: 190.

52) Tarihi Esatir (Sayfa: 95).

53) Dictionnaire Classique de Biographie, Mythologie et geog. ancienn. p: 12.

da çok inkişaf etti, ve Aphrodite-Adonis maceralarından birçok hikayeler doğdu (54).

Bu husustaki efsanelerin başlıcalarından biri şöyledir:

"Kıbrıs'ta doğmuş olan güz-el Adonis'e Aphrodite'e a:ık olur. İki sevgili Lübnan dağla- rının letafetli, ağaçlıklı mesirelerinde buluşur- lardı. Adonis bir gün av maksadı ile dolaşır- ken önüne bir yaban domuzu ç ktı, avcı•nı yaraladı. Bu yaban domuzu hakikatte Aphro- dJe'i kıskanan harp tanrısı Aris idi.

Aşıkının Aris elinde parçalanmasından çok mütessir olan Aphrodite'in göz yaiları "Zeus" ü rikkate getirdi. Ve tanrıların kararı ile Aphrodite'in senenin yarısını olsun sevgi- lisi ile birlikte yaşamasına müsaade veril- di (55).

Bu efsaneden anlaşılacağı üzere Adonis'- in, Aris'in okları (kızgın güneş) ile ölmesi tabiatın yazın şiddetli sıcakları ile sararıp sol- masının ve k- ş müddetince uyumasını ve tanrı- ların müsaadesiyle sevgilisi ile buluşmaları ise ilkbaharda tabiatın uyanmasını ve bütün canlıların hayat bulmasını temsil etmektedir.

Adonis bu bak•mdan yani mahiyet ve ka- reakter itibariyle Tammuz'un aynidir. Nitekim Frazer'de onun Tammuz'un muahhar devirler- de aldığı isimden başka birşey olmad ğını ve menşe'inin Suriye ve Mezopotamya olduğunu kaydedilmektedir (56).

Adonis ilkbaharda bütün canlı varlıkların hayat kazanmalarının ve uyanan tabiatın sem- bolüdür. Bu bakımdan onu Hızır'la mukayese edeb; liriz.

54) Yunan mitolojisi Adonis'i Kıbrıslı olarak göstermekte ve gayn meşru bir mü- cameden (babasının kızını karanlıktan istifa- de ederek iğfali suretiyle) doğmuş olarak göstermektedir.

55) Esatiri Yunaniyan (Sayfa: 404-436) dan kısaltılarak.

56) Frazer bu hususta şu izahatı vere- mektedir:

"Tann'nın hakiki adı Tammuz idi. Adonis tesmiyesi ise, salıklarının -Sami dilinde sa- hip veya tanrı (Seigneur) anlamına gelen- Adon unvanıyla anılmaktadır. (Fakat Yunanlılar yanlış bir anlayışla bu unvanı has isim olarak almışlardır. Babil'in dini litera- türünde Tanrıların genç bir zevç veya b:ar (İhtar) ın aşığı olarak görünüyor (Le Rameau d'or. p: 805-:306).

Zira Adonis'de Hızır gibi ilkbaharda tabiatın yeşillenmesine ve canlıların neşvesine bulmasına imli olmaktadır.

Mitoloji dünyasında yaptığımız bu araştırmaya devam edecek olursak, neşvesine ve baharla ilgili yani karakter ve rol itibarıyla: Hızır'a benzeyen daha birçok örnekler bulabiliriz. Bu arada İskandinavların "Frey" ini hatırlamak yerinde olur.

Frey (Freyr):

Tanrı Njord'un oğlu ve aşk tanrıçası Freya (Freyja) nın kardeşi ve zevci olan Frey İskandinavların mitolojik tanrılarından olup izdivaca, berekete, güneş ışığına ve tabiatın bütün meyva ve mahsullerine nezaret eder.

Frey'de Sümerlerin ve Samilerin Tanrımız, Mısırlıların Osiris'i, Frikyalıların Atys'i, Surya ve Yunanlıların Adonis'i gibi ilkbahar ve Vegetation tanrısıdır (57).

Frey aynı zamanda yağmurun, iyi günlerin vekili ve bereket, zenginlik tanrısı olarak kabul edildiğinden hasadın bereketli olması için kendisine münacaatlarda bulunur (58).

5:3) Tarihi Es: tir (Sayfa: 282).

Frey'in ölümü de diğerlerinde olduğu gibi sevdiği bir kızla ilgili olarak görülmektedir (59).

Frey'in bereket ve neşvesine imli olmasını Hızır'ın vasıfları ile karşılaştırarak aynı mahiyette olduklarını tesbit etmiş oluruz.

Görülüyor ki Hızır karakter itibarıyla mitoloji dünyasının tanrılarıyla hemen aynı mahiyettedir. Buna göre Hızır'ı Anado'nun mitolojik bir neşvesine ve bereket tanrısı olarak dönebiliriz.

Hititliler, ilkbaharda ağaçların çiçek açtığı mevsimde tanrı Zababa namına bayramları yapıyorlardı (60).

Keza Hıristiyanların, İsa'nın dirilmesi

57) Mythologie Universelle (p. 367).

58) Tarih-i es: tir (Sayfa: 282).

59) Bu hususta Brockhaus'unla kaydedilmektedir:

"... Bu kız büyük devlerin memleketindeki Gerd'dir. İçten tuttuğu bu kız hizmetçisi Sekirnir onun için elde ediyor. Ragnarök efsanesinde Frey, Surt'e karşı harp ediyor ve onun tarafından öldürülüyor." (Der gnsse Brnckhaus. Leipzig. 1930, s: 600).

60) Şemseddin Günaltay. Tarih: I (Sayfa: 158).

münasebetiyle ve onu aramak maksadıyla yaptıkları törende aynı mahiyette olup bunlar da Hızır hakkındaki inanma ve törenleri hatırlatmaktadır. Nitekim Hıristiyanların Saint-Georges bayramları ve Georges-Vert törenleri bu arada zikre şayandır.

Saint-Georges günü (R. 23 nisan) genç delikanlılar çiçek ve çelenklerle bir ağaç süslemleri ve Hıdırellez'e raslıyan bugün de neşve ile ve tam bir bayram havası içinde eğlenirler. Törenini başlıca şahsiyeti baştan aşağı kadar kayın ağacının yeşil dallarına bürünmüş olan Georges-Vert'dir.

Georges-Vert bir sembol olup kendisine birçok rol atfolunur:

Onu bir ırmağa veya bir havuza daldırarak yağmur yağmasını, tarlaların, kırların yeşillenmesini sağlar, bazan bir hayvan bezereği ile dışarı kovulur.

Georges-Vert bayramı bilhassa Bohemyalılar, Transilvanyalılar ve Romanyalılarda çok önemli bir ilkbahar törenidir.

Georges-Vert törenini bazıları Paskalya'nın son pazarı günü, bazıları da Saint-Georges günü (R. 23 nisan) kutlarlar (61).

Frazer'e göre 23 nisanda kutlanan Saint-Georges bayramı putperestlik devirlerine ait olan eski Parilia (eski Roma'da gebe kadınların mesud bir doğuma mazhar olmaları gayesiyle yaptıkları bayram)larının yerine geçmiştir. Hıristiyanların Pak töreni de belki aynı şekilde dini duygulara müşabih olarak Frikyalıların Tanrı Atys adına ilkbaharın itidali rebi (equinox) zamanında yani gece ile günün bir olduğu esnasında yaptıkları bayramdan adaptedir (62).

Yaptığımız bu karşılaşmalardan anlaşılıyor ki Hızır karakter ve rol itibarıyla mitoloji dünyasının Vegetation ve ilkbaharla ilgili bu tanrılarıyla sıkı bir yakınlık ve benzerlik göstermektedir.

Zira bunların hemen hepsi de Hızır gibi ilkbahar da zuhur ederek veya yeniden hayata kavuşarak nebatların neşvesine hayvanların neşvesine, mahsullerin gelişerek feyiz ve bereket bulmasına amildirler.

Yine bütün bunlar tıpkı yazın yakıcı sı-

61) Le Rameau d'or. (p: 118-119).

57) Le Rameau d'or. (p: 341).

caklarından sonra sararıp solan tabiat ve hayatı nebatîye gibi sonbaharda ölüyor ve kış müddetince yeryüzünden çekiliyorlar. Ve ilkbaharda tekrar uyanan tabiatla birlikte yeniden diriliyorlar.

İşte bunların tabiatta vukua gelen değışikliklere uygun olarak yeryüzünden çekilişleri dirilişleri münasebetife birçok ritkr yapıh ki isim ve şekil itibariyle farklı gibi görünseler d bunların birbirleriyle olan rab:ta ve muna- sebetleri şüphesizdir.

Bunlar hayat!n her sene yeniden doğuşu. nu, tezahürlerini, hususiyle de tabiatın temsil (Personnifie) edilmesidir.

Tabiatda her yıl vukua gelen değışiklikleri temsil eden bu tandar, genel olarak toprak m::deniyeti (Ziraat) ve tabiat kuvvetiyle ilgili mitolojik unsurlardır.

Keza, bunlardan ayrılrı gibi görünüy.orsa da hakikatte böyle değildir. Zira, Hızır nasıl ölmez (ebedi) ise bunlar:n ölümü de muvakkattır. Bunlar ilkbaharda tabiatın uyanmasıyla birlikte tekrar dirilmektedir. Binaenaleyh Hızır, bu bakımdan da onlardan farksızdır.

Netice, Hızır'da dahil olduğu halde bu

mitolojik kahramanlar tabiatda vukua gelen değışikliklerin ve hayatı nebatîye (Vegetation)nin birer sembolü olup taşımakta oldukları vasıflarla da ilkbaharda tabiatın uyanmasını ve feyiz ve bereketi temsil etmektedirler.

Bu telakki natürizmin bir şekli veya daha doğrusu natürizmin Antropomorfizm'le birleşmesinden doğan bir inanmad'r.

Hızır bu tanrılardan daha çok ve geniş rol ve vasıflara sahip bulunmakla onların haiz olduğu karakter ve ifa ettikleri rol dı;ında insanlara sağlık, şifa, uğur, şans, bahşettiği gibi insanların talih ve kısmet'eri üzerinde de müessirdir.

İhtimal Hızır, bu çeşitli vasıfları, tarih seyri içinde ve muhtelif zamanlarda kazanmış- tır. Yani muhtelif dini, sosyal ve sair tesirler karşısında kazanmış olması muhtemeldir.

Nitekim, onun namına yapılan tören ve inanmaların çoğundan anlaşılacağı veçhile çok eski devirlerin sosyal ve dini hayatına ait olan izler Hızır geleneğine ait törenlerde yaşadığı gibi İslamî tesirlerle sonradan kazandığı ,ü- hesiz olan birçok vasıfları taşındığını da gördük.

